

FUAT MİRAS'IN TOBB (TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ) BAŞKANLIĞI DÖNEMİ'NDE TOBB-SİYASET İLİŞKİSİ

Hüseyin ÇAVUŐOĞLU*
Özcan SEZER**

THE RELATION OF UCCE AND POLITICS IN THE PERIOD OF FUAT MİRAS'S PRESIDENTIAL TERM AT UCCE

Öz

Çalışmanın amacı, Fuat Miras'ın Odalar Birliği Başkanlığı döneminde (9 Ocak 1996-16 Haziran 2001), siyaset-Odalar Birliği ilişkisini ortaya koymak ve Fuat Miras'ın Odalar Birliği Başkanlığı döneminin, önceki dönemlerle karşılaştırmaktır. Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı döneminde, Yalım Erez'in TOBB'daki hâkimiyetinin sürdürdüğü görölmektedir. 28 Şubat sürecinde, Yalım Erez ile Tansu Çiller'in yolları ayrılmış, bu ayrılık DYP ile TOBB arasındaki iliŐkiye de yansımıştır. Bunun sonucunda, DYP ile TOBB arasındaki ipler kopmuştur. Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı döneminde de Odalar Birliği'nin, ekonomik gücünü arttırdığı ve dönemin siyasi gelişmeleri incelendiğinde, önemli bir baskı grubu olma özelliğini sürdürdüğü görölmektedir. Bunun yanında, önceki dönemlerde olduğu gibi, Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı döneminde de TOBB üyesi olan birçok kişi, merkez sağ partilerden (ANAP-DYP) siyasete girmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fuat Miras, Odalar Birliği, baskı grubu, Yalım Erez

Abstract

The aim of the study is to review the relationships between the politics and TOBB during his period of TOBB Presidency (January 9th 1996 – June 16th 2001) and to compare TOBB presidency period of Fuat Miras with previous periods. It is seen that predominance of Yalım Erez continued during TOBB presidency period of Fuat Miras. In the process of February 28, Yalım Erez and Tansu Çiller broke up and this was reflected on the relationship between DYP

* Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü, huseyindp@yahoo.com

** Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü, ozcansezer67@yahoo.com

(The True Path Party) and TOBB. Consequently, TOBB broke away with DYP. During the TOBB presidency period of Fuat Miras, it was seen that the TOBB increased its economical power and continued to be an important interest group when the political events during that period were reviewed. At the same time, as during the previous periods, many TOBB members entered the political world through central right-wing parties (ANAP and DYP) during the TOBB presidency period of Fuat Miras.

Key Words: Fuat Miras, Turkish Union of Chambers and Exchange Commodities, pressure group, Yalım Erez.

1. Giriş

Siyasal yaşamın baş aktörü olan siyasi partiler, siyaset sahnesinde yalnız değillerdir. Siyasi partiler dışında başka örgütlerin de siyaset sahnesinde yer aldıkları ve siyasal kararların alınması sürecinde önemli rol oynadıkları görülmektedir. Bu örgütlerin en önemlileri arasında örgütlenmiş bir siyasi kuvvet olarak baskı grupları yer almaktadır. Hemen hemen bütün ülkelerde, baskı gruplarının gelişmişlik açısından önemli bir aşama kaydettiği ve siyasal partiler gibi anayasal kurumlar haline geldikleri görülmektedir (Akçalı, 1991: 123, 124; Kapani, 1988: 192; Dursun, 2010: 288).

Siyasi partilerin başlıca amacı, siyasal iktidarı ele geçirmek ve onu kullanmaktır. Baskı gruplarının ise siyasal iktidarı ele geçirme amacı yoktur. Yalnızca siyasal iktidar üzerinde etki yaparak, siyasal kararların kendi talepleri doğrultusunda çıkması için çalışırlar. Baskı grupları, doğrudan veya dolaylı olarak siyasal iktidar ile ilişki içine girmektedirler (Kapani, 1988: 194-195; Dursun, 2010: 298; Öztekin, 2010: 98). Temsil ettikleri sınıfın çıkarlarını korumak için siyasi baskılarda bulunmaktadırlar. Çünkü kuruluş amaçları, üyelerinin çıkarlarını korumak ve savunmaktır. Görüldüğü üzere, siyasi partiler doğrudan iktidara sahip olmayı hedeflerken, baskı grupları sadece iktidarı etkilemeye uğraşırlar (Ergin, 2010: 338, 340). Baskı grupları, ortak menfaatler etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasal otoriteler üzerinde etki yapmaya çalışan örgütlenmiş gruplar olarak tanımlanabilir (Kapani, 1988: 193; Çomaklı, 1999: 127). Günümüzde baskı grupları, siyasal hayatın en önemli aktörlerindedir. Baskı grupları, siyasal partiler ile siyaset sahnesinde bulunmalarına, onlarla etkileşim içinde olmalarına karşın, ayrı bir çerçevede değerlendirilmeleri gerekir (Ergin, 2010: 334).

Siyaseti, toplumun yarattığı maddi ve manevi değerlerin bir otoriteye dayalı olarak dağıtılması süreci olarak tanımladığımızda, gruplarının taleplerini siyasi otoriteye yansıtan baskı gruplarının, bu sürecin dışında olmaları ya da siyaset ile ilgilenmemeleri düşünülemez. Siyasal partiler, baskı gruplarını karşilarına almak istemediklerinden, taleplerini mümkün olduğu ölçüde karşılamaya çalışırlar ve ilişkileri iyi bir düzeyde tutmak isterler (Dursun, 2010: 301). Günümüz sanayileşmiş modern toplumlarında, devletin ekonomik, siyasi ve sosyal görevlerinin çoğalması, baskı gruplarının siyaset ile daha çok etkileşim içerisinde bulunmalarına yol açmıştır (Öztekin, 2010: 104-105). Her ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasi, yönetsel yapısına göre baskı gruplarının ortaya çıkış süreci farklılıklar göstermektedir. Baskı gruplarının ve siyasetin dinamikleri her ülkenin kendi tarihsel koşullarının ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Kapani, 1988: 196).

TOBB, ülkemizdeki en önemli baskı gruplarından biridir. Günümüz çağdaş demokrasilerinde, baskı grupları en önemli aktörlerdendir. Baskı grupları, siyasi sistemin ayrılmaz unsurlarındandır ve çağdaş demokrasilerde önemli bir yere sahiptirler. Bu çalışmada, Fuat Miras'ın* Odalar Birliği Başkanlığı döneminde (9 Ocak 1996-16 Haziran 2001), siyaset-Odalar Birliği ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın diğer bir amacı da Fuat Miras'ın Odalar Birliği Başkanlığı dönemini, önceki dönemlerle karşılaştırmaktır. Bu bağlamda, Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı öncesi TOBB-siyaset ilişkisine ve Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı döneminde, TOBB-siyaset arasında yaşanan gelişmelere yer verilmiştir.

Çalışmamızın özgün değeri, doğrudan TOBB üzerinde yoğunlaşan ve 1952'den 2001'e Odalar Birliği-Siyaset ilişkisini konu alan bir çalışmanın olmamasıdır. Literatür tarandığında Haluk Alkan'ın "Türkiye'de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamları Örgütlenmeleri (ODALAR-TÜSİAD-MÜSİAD)" adlı çalışması dışında, doğrudan TOBB üzerine yoğunlaşarak onun Türk siyasi yaşamındaki yerini, etkisini ve rolünü merkeze alan, bunu uzun bir dönemde inceleme konusu yapan, TOBB'un kendi yayınlarının incelenmesi, TOBB başkanları ile yapılan mülakatlarla destekleyen, somut verilerin ve örneklerin verildiği bir çalışmanın olmadığı söylenebilir. Bu çalışma ile bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır.

* Mülakat talebimize Fuat Miras, hiçbir yanıt vermemiştir.

2. Bir Baskı Grubu Olarak TOBB

Baskı grupları günümüzde siyaset sahnesinin en önemli aktörleri haline gelmişlerdir. Siyaset sahnesinde siyasi partilerle birlikte bulunmakta ve onlarla sıkı bir iletişim içerisinde olmaktadır. Baskı grubu en genel anlamda kamu makamlarının kararlarını herhangi bir grubun çıkarlarına ya da düşüncelerine uygun hale getirmek için girişilen örgütlü çabalar (Ergin, 2010: 334) şeklinde tarif edilebilir. Baskı grubu ile karıştırılan sivil toplum ise günümüzde devletin doğrudan denetimi altında tuttuğu alanların dışında kalan ve ekonomik ilişkilerin baskısından görece bağımsız olarak, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerle oluşturulan kurum ve etkinlikler alanı olarak tanımlanabilir (Duman, 2003: 347-348).

Türkiye’de, özel teşebbüsün güçsüzlüğünden ötürü, Sanayi Odaları İşbirliği Teşkilatı ve TÜSİAD dışındaki tüm sermaye örgütleri ya devlet eliyle ya da devlet desteğiyle kurulmuştur (Saybaşıllı, 1976: 83; Tuna, 2008: 143; Tuna, 2011: 188). Devlet tarafından oluşturulan meslek kuruluşları, ekonomik baskı gruplarının ortaya çıkmasında önemli bir paya sahiptirler. Kamu kurumu niteliğinde tüzel kişiliğe sahip bir meslek kuruluşu olan TOBB, siyasal iktidarların karar alma süreçlerinde diğer gönüllü kuruluşlara göre daha öncelikli bir konuma sahip önemli bir baskı grubu olarak, Türk siyasal hayatında yerini almıştır. (Alkan, 1998: 50). TOBB, 1952 yılında ağırlıklı olarak ticari sermaye ve az da olsa üretken sermayenin temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır (Tuna, 2010: 2201). Böylece TOBB’u sivil toplum örgütü olarak değil, daha çok baskı grubu olarak değerlendirmek gerekmektedir. TOBB bir baskı grubu olarak tarihsel süreç içerisinde siyasi iktidarı kendi çıkarlarına uygun kararlar alma konusunda etkilemeye çalışmış bazen de siyasi iktidar, sahip olduğu oy potansiyeli ve TOBB’un toplumsal ve ekonomik konumunu dikkate alarak karar sürecinde ve politika oluşturma aşamasında TOBB’dan görüş alma durumunda olmuştur.

TOBB’u, bir baskı grubu olarak değerlendirirken, TOBB’un gelişimini gösteren bazı sayısal verilere değinmek de faydalı olacaktır. İlk olarak, oda ve borsaların dağılımıyla ilgili ulaşılabilen veriler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1. Oda ve Borsaların 1952, 1977 ve 1999'daki Dağılımı

Oda ve Borsalar	1952	1977	1999
Sanayi Odaları	1	8	11
Ticaret Odaları	8	50	61
Ticaret ve Sanayi Odaları	32	131	171
Ticaret Borsaları	20	52	96

Kaynak: <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=727&l=1> (Erişim tarihi: 11.02.2011); Öncü, 1984: 1567-1569; TOBB, 1999: 48).

Oda ve borsaların dağılımına bakıldığında, TOBB kurulduğunda (1952), 1 sanayi odası, 8 ticaret odası, 32 ticaret ve sanayi odası, 20 ticaret borsasının olduğu görölmektedir. 1977'de sanayi odalarının sayısı 8'e, ticaret odalarının sayısı 50'e, ticaret ve sanayi odalarını sayısı 131'e, ticaret borsalarının sayısı 52'e çıkmıştır. Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı'nda (1999), sanayi odalarının sayısı 11'e, ticaret odalarının sayısı 61'e, ticaret ve sanayi odalarının sayısı 171'e; ticaret borsalarının sayısı ise 96'ya yükselmiştir.

TOBB'un mali durumunu gösteren ekonomik veriler ise aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2. TOBB'un 1987-2001 arası gerçekleşen bütçe rakamları

Dönem	Gerçekleşen bütçe (Türk lirası)
1987-1988	5.572.322.242
1988-1989	10.412.552.116
1989-1990	19.275.980.922
1990-1991	38.109.630.896
1991-1992	73.510.021.016
1992-1993	185.274.472.020
1993-1994	517.394.872.387
1994-1995	1.266.841.542.605
1995-1996	3.452.350.505.379
1996-1997	8.786.500.741.552
1997-1998	19.774.783.036.350
1998-1999	52.540.045.012.531
1999-2000	103.599.336.284.753
2000-2001	128.378.622.949.240

Kaynak: TOBB,1992: 113; TOBB, 1996: 120; TOBB, 1999: 130; TOBB, 2002: 180.

TOBB, mali açıdan Türkiye'nin en güçlü özel kuruluşlarından, en güçlü sivil toplum örgütlerinden biridir. Tablo incelendiğinde, bu değerlendirmenin ne kadar gerçeği yansıttığı görülmektedir. Her geçen yıl TOBB'un bütçesini giderek artırdığı ve önemli bir ekonomik güce ulaştığı bütçe rakamlarından anlaşılmaktadır. TOBB'un, Fuat Miras'ın başkanlığı döneminde de ekonomik gücünü arttırdığı görülmektedir. Mayıs 2000'de yapılan genel kurulda Odalar Birliği'nin bankada 167.7 trilyonu bulunmaktaydı. Krizden sonra faizlerin artmasından dolayı Odalar Birliği'nin faiz geliri, 42 trilyondan 106 trilyona yükselmiştir. 2001'de Odalar Birliği'nin nakit miktarı 273.4 trilyona ulaşmıştır. 2001'de Odalar Birliği bütçesi de 54.3 trilyondan 121 trilyon 292 milyara çıkmıştır (*Milliyet*, 22 Mayıs 2001).

Türkiye'de yarı resmi kuruluşlar, iktisadi ya da fonksiyonel kuruluşlar, kamuoyu oluşturucu kuruluşlar, sınırlı amaçlı dernekler olmak üzere 4 çeşit örgütlenmiş baskı grubunun olduğu ifade edilebilir. TOBB, bu ayırımında yarı resmi kuruluşlar grubuna girmektedir (Turan, 1987: 83-84). Baskı grupları, temsil ettiği grubun çıkarlarına uygun olan, siyasi anlayışın yaşama geçirilmesi için, iktidara baskı yapan örgütlenmelerdir. Baskı gruplarının amaçları, yasa tasarısının hazırlanması esnasında devreye girerek, yasanın baskı grupları lehine çıkmasını sağlayabilmek, kendi çıkarlarıyla örtüşen bir siyasi ve ekonomik ortam oluşturmaktır (Aybay, 1962: 12; Akad, 1979: 81-111).

Baskı gruplarının, kamuoyu yaratmasında kullandıkları öğelerden en etkili, propaganda kampanyalarıdır. Propaganda, kamuoyu oluşturmada kullanılan bir araçtır. Buna örnek olarak, açık oturumlar, paneller, yazılı ve görsel basında yer alan açıklamalar, kendi alanlarında uzman bilim adamlarınca hazırlan raporlar gösterilebilir (Akad, 1976: 107-108). Bunların dışında TOBB'un iktidarı etkilemede uyguladığı yöntemlere, çeşitli tarihlerde gerçekleştirilen bölge gezileri ve başkanların toplantılarını da eklenebilir. TOBB'un, Türkiye'de siyasi iktidar üzerinde en önemli baskı gruplarından biri olduğu ifade edilebilir. Daha önce de vurgulandığı gibi 12 Eylül döneminde alınan ekonomik kararlarda TOBB'un çok önemli bir payı bulunmaktadır. Siyasi partilerin kapatıldığı bu dönemde TOBB, bir siyasi parti gibi işlev görmüştür (Meço, 1994: 89-90). TOBB'un güçlü bir baskı grubu olduğunu gösteren belirtilerden biri de siyasi parti liderlerinin parti program ve ilkelerini TOBB'un önünde açıklamış olmalarıdır (Şahim, 1994: 72; Şahim, 1993: 53).

Genel olarak değerlendirildiğinde Odalar Birliğinin gücü, tabanından ve ekonomik gücünden gelmektedir. 1993'te yaklaşık 700 bin olan üye sayısı 2000'de yaklaşık olarak 800 bine ulaşmıştır. Oda başkanları,

Odalar Birliği delegeleri, kendi yörelerinde kanaat önderi, sözü dinlenen kişilerdir. Her Őeyden nce Odalar Birliği, bütün Türkiye'ye yayılmış bir teşkilattır. Her ilde, bazı ilçelerde dahi odalar, borsalar vardır. Odalar Birliği'nin bu özellikleri, birliğin siyasi iktidarlar üzerinde önemli bir baskı grubu olmasını sağlayan en önemli etkindir (Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008; Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 9 Mayıs 2008).

Fuat Miras'ın TOBB başkanlığı yaptığı 1996-2001 dönemi, Türkiye'de ekonomik krizlerin yaşandığı, siyasi istikrarsızlıkların bulunduğu bir döneme rastlaması açısından önem arz etmektedir. Bir baskı grubu olarak TOBB'un ekonomi ve siyasetin bu çalkantılı dönemindeki konumunun analiz edilmesi ve siyaset ve ekonomi ile ilişkilerinin ortaya konulması önem arz etmektedir.

3. Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı ncesi Siyaset-TOBB İlişkisi

Bu bölümde TOBB-siyaset ilişkisi, Demokrat Parti ve Adalet Partisi Dönemi, Mehmet Yazar'ın, Ali Coşkun'un, Yalım Erez'in TOBB Başkanlığı Dönemi başlıkları altında incelenecektir.

3.1. Demokrat Parti ve Adalet Partisi Dönemi

TOBB'un kuruluş kanunu olan 5590 sayılı kanun[♦] 8 Mart 1950'de yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra 6 Şubat 1952'de seçimler tamamlanmış ve bugünkü adıyla Türkiye Ticaret, Sanayi Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği (TOBB) kurulmuştur (TOBB, 1992: 12; Meço, 1994: 78; Őahım, 1994: 78). Odalar Birliği, odalar ve borsalar arasındaki birlik ve dayanışmayı gerçekleştirmek, bu dayanışmayı mesleğin genel çıkarlarına göre gelişmesini sağlamak, oda ve borsa görevlilerinin mesleki çalışmalarını kolaylaştırmak, mesleki disiplin ve ahlakı korumak maksadıyla kurulan kamu kurumu niteliğinde tüzel kişiliğe sahip bir meslek kuruluşudur (TOBB, 1991: 36; Őahım, 1994: 78; Őahım, 1993: 58).

[♦] 5590 sayılı kanun yerini 1 Haziran 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5174 sayılı kanuna bırakmıştır. <http://www.tobb.org.tr/tobbhakkında/yapisi.php> (Erim tarihi: 24.03.2010)

6 Şubat 1952'de, Demokrat Parti (DP) döneminde kurulan TOBB'un, ilk Başkanı Üzeyir Avunduk'tur.♦ Üzeyir Avunduk, DP'ye yakınlığı ile bilinmektedir. Avunduk, TOBB Başkanlığı öncesinde, DP'nin Ankara İl Başkanı olan Avunduk, Odalar Birliği Başkanlığı döneminde (7 Şubat 1952-3 Eylül 1959), İş Bankası Genel Müdürü olarak da görevini sürdürmüştür. Bunun dışında Üzeyir Avunduk, 1957 seçimlerinde DP'nin İstanbul teşkilatının seçimle ilgili hazırlık ve propaganda işleri için geçici olarak da görevlendirilmişti (*Milliyet*, 6 Eylül 1957).

DP döneminde, iktidarla Odalar Birliği arasında tartışmalar, anlaşmazlıklar yaşanmamıştır. Odalar Birliği, DP iktidarı döneminde, siyasi iktidarın aldığı ekonomik kararlarda çekinceli gördüğü noktaların değiştirilmesi için, hükümete tavsiyelerde bulunmuştur. Kanun tasarılarıyla ilgili Odalar Birliği'nden istenen görüşler, TOBB tarafından rapor olarak hükümete sunulmuştur. DP döneminde, Odalar Birliği'nin hazırladığı raporların önemli bir bölümünün, Ticaret Bakanlığı'na dikkate alınarak, kararnamelerin bazı maddelerinin değiştirildiği söylenebilir. Odalar Birliği'nin DP döneminde, iktidara sunduğu önemli raporlar arasında kredili ithalat, bedelsiz mal ithalatıyla ilgili raporlar bulunmaktadır (*Milliyet*, 8 Temmuz 1955; *Milliyet*, 26 Nisan 1955).

27 Mayıs sonrası DP'nin yerine 11 Şubat 1961'de Adalet Partisi (AP) kurulmuştur (Teziç, 1976: 300). 4 Haziran 1964'te AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın ölümü üzerine, 27 Kasım 1964'te yapılan AP II. Büyük Kongresi'nde genel başkanlığa Süleyman Demirel seçildi (Turgut, 1992: 213-29). Süleyman Demirel'in tek başına iktidar geldiği 1965 yılından, Mehmet Yazar'ın TOBB Başkanlığı'na (27 Mayıs 1979) kadar geçen zaman diliminde, yalnız Necmettin Erbakan'ın Odalar Birliği

♦ Avunduk'tan sonra Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı'na kadar sırasıyla Hayri Terzioğlu (3 Eylül 1959- 23 Mayıs 1960), Ahmet Dallı (23 Mayıs 1960-11 Haziran 1960), Hilmi Gürgen (11 Haziran 1960-5 Ağustos 1960), Vehbi Koç (5 Ağustos 1960-12 Eylül 1960), Bülent Yazıcı (12 Eylül 1960-16 Mayıs 1961), Behçet Osmanoğlu (16 Mayıs 1961-31 Mayıs 1963), Nuri Ciritoğlu (31 Mayıs 1963-30 Mayıs 1965), Sırrı Enver Batur (30 Mayıs 1965- 25 Mayıs 1969), Necmettin Erbakan (25 Mayıs 1969-8 Ağustos 1969), Sırrı Enver Batur (8 Ağustos 1969-5 Ocak 1970), Medeni Berk (5 Ocak 1970-30 Mayıs 1971), Raif Önger (30 Mayıs 1971-30 Mayıs 1972), Sezai Dıblan (30 Mayıs 1972-27 Mayıs 1979), Mehmet Yazar (27 Mayıs 1979- 4 Nisan 1985), Ersin Faralyalı (4 Nisan 1985-4 Haziran 1986); Ali Coşkun (4 Haziran 1986-30 Mayıs 1990), Yalım Erez (30 Mayıs 1990-29 Ağustos 1991), Rona Yırcalı (29 Ağustos 1991-29 Mayıs 1992), Yalım Erez (29 Mayıs 1992-9 Ocak 1996) başkanlık yaptılar. <http://www.tobb.org.tr/yonetim/eskibaskanlar.php> (Erişim tarihi: 21.07.2008)

Başkanlığı♦ hariç olmak üzere, TOBB yönetim kurulu, Adalet Partisi iktidarı tarafından belirlenmiştir. Bu durum, TOBB’da Süleyman Demirel’in hâkimiyetinin bir göstergesidir (İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008). Demirel, TOBB’un seçim listelerini, kendisi hazırlamıştı ve bu seçim listeleri, hem işverenler hem de bölgeler için oldukça önemli dengeler gözetilerek yapılmıştır (Sönmez, 1987: 168; Güler, 1996: 139).

1960’lı yıllar, Birinci ve İkinci 5 Yıllık Kalkınma Planlarının hayata geçirildiği dönemlerdir. TOBB, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (1963-1967) hazırlanmasında etkili olamazken; İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (1968-1972) hazırlanmasında etkili olmuştur. Bunun nedeni, siyasal iktidar değişikliğidir. İkinci Beş yıllık Kalkınma Planı, Odalar Birliği’nde etkili olan AP’nin tek başına iktidar olduğu dönemde hazırlanmıştır (Tuna, 2009: 314). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Odaların en önemli istekleri arasında özel sektör ile siyasi karar alıcıları bir araya getirecek bir kurulun varlığı, kredili ithalata ait kolaylıklar ve kotalarda birliğe tanınan tahsislerin çoğaltılması yer almaktaydı. Fakat taleplerin hiçbirine kalkınma planında yer verilmemiştir (TOBB, 1962: 8).

1972 yılında yapılan Odalar Birliği Genel Kurulu’nda, TOBB Başkanlığı’na Sezai Dıblan seçilmiştir. Sezai Dıblan’ın TOBB Başkanlığı, 30 Mayıs 1972’den 27 Mayıs 1979’a kadar sürmüştür. Odalar Birliği Başkanı Dıblan, Süleyman Demirel’e çok yakın, Demirel’in emrinde bir insandı. Odalar Birliği Başkanlığı’nda, Odalar Birliği “*AP’nin yan bir siyasi organı*” şekline dönüşmüştür. Bu dönemde, Odalar

♦ Hükümetin ertelemesine rağmen, 24 Mayıs 1969 günü Odalar Birliği Genel Kurulu’nda seçim yapıldı. Genel kurulda, yeterlik önergesi verilince, Başkanlık Divanı topluca istifa etmişti. Erbakan, geçici bir divan kurdurup, yönetim kurulunu feshetmiş ve çıkardığı liste ile seçimleri kazanmıştı. (Yıldız; 1969: 11) Erbakan, Odalar Birliği Başkanlığı’na seçildikten sonra, Odalar Birliği’nin elinde olan, yatırım kotaları, sanayi ve acil ihtiyaç kotalarının kullanım hakkı, AP hükümeti tarafından Odalar Birliği’nin elinden alınmıştır. 24 Mayıs 1969’da Odalar Birliği Başkanlığı’na seçilen Necmettin Erbakan, 8 Ağustos 1969 günü Ankara Valiliği’nin emriyle Odalar Birliği’nden çıkartıldı. Emniyet güçleri, Odalar Birliği’nin başkanlık odasını, kapının kilidini kırarak açmıştı. (*Cumhuriyet*, 9 Ağustos 1969) Erbakan’ın Odalar Birliği Genel Başkanlığı’na seçilmesi, sanayici-Anadolu tüccarı çekişmesinin sonucudur. Bu doğrultuda, Erbakan’ın seçilmesinden sonra İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük illerin ticaret ve sanayi odaları, Erbakan’ın istifasını ve birlik seçimlerinin yenilenmesini istemişlerdi (Gevgili, 1969: 9)

Birliği çok pasif kalmıştır (Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 9 Mayıs 2008).

TOBB'un DP ve AP ile bağlantısı, müdahale dönemlerinde bazı yetkilerinin elinden alınmasına sebep olmuştur. 27 Mayıs ve 12 Mart sonrasında TOBB'un elinde bulunan bazı yetkiler alınmıştır. Buna rnek olarak 1962 yılında birliğin ithal edilecek mal listelerini hazırlama ve kontrol yetkisi elinden alınması, 12 Mart sonrasında ise TOBB'un ithalat kotaları üzerindeki dağıtım yetkisi elinden alınması (Alkan, 2004: 136), Buna benzer bir biçimde CHP-MSP koalisyon hükümeti döneminde, Odalar Birliğinin hükümete muhalefetinden ötürü, Ticaret Sicili Gazetesi ıkarma yetkisi elinden alınması (Buğra, 2005: 332) rnek olarak verilebilir.

3.2. Mehmet Yazar'ın TOBB Başkanlığı Dönemi

Mehmet Yazar'ın[♦] TOBB Başkanlığı, 27 Mayıs 1979'dan 4 Nisan 1985'e kadar olan dönemi kapsamaktadır. Mehmet Yazar'dan önce Odalar Birliği'nde hâkim unsur tüccar kesimken; Mehmet Yazar'ın Odalar Birliği Başkanlığıyla sanayici kesim Odalar Birliği'ne hakim olmuştur. Mehmet Yazar'ın TOBB Başkanlığı döneminin 2'ye ayırarak incelemek gerekir. Birinci bölüm, 12 Eylül sonrası kurulan Askeri Hükümet dönemi, ikinci bölüm ise ANAP iktidarı dönemi. TOBB tabanı siyasetin ve ekonominin içinden geldiği için, 12 Eylül sonrası kurulan Askeri Hükümet döneminde, Odalar Birliği, ana muhalefet partisi gibi işlev grmştir. Alınan bütün ekonomik tedbirlerde, atılan bütün adımlarda TOBB'un damgası söz konusuydu. TOBB'un 12 Eylül'e yönelik eleştirilerinden askerler, ciddi ölçüde rahatsız olmuşlar, hatta bu durumu Mehmet Yazar "Bu durum kapatmaya kadar gidebilirdi." şeklinde ifade etmektedir. Bu dönemde bazı kesimler "İşçi kesiminin sendikalarını kapattınız fakat işvereninkini hala açık tutuyorsunuz" şeklinde baskılarda da bulunmuşlardır (Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 9 Mayıs 2008).

12 Eylül 1980'de ülke yönetimine el konulmasından sonra, 16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı "Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun" ile bütün partiler feshedilmiştir (Gemalmaz, 1996: 981). 24 Nisan 1983'te 76 sayılı

[♦] Mehmet Yazar, Odalar Birliği Başkanlığı'ndan önce Ankara Sanayi Odası Başkanı'ydı. 1960 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Makine bölümünü bitirdi. Makine Kimya Endüstrisi Ankara Uçak fabrikası İmalat Müdürlüğü yaptı (Yiğit, 1979: 7)

kararla siyasi faaliyetler serbest bırakılınca (Damyan, 1997: 89), 1983 seçimlerinde ANAP, oyların %45.15'ini alarak 211 milletvekiliyle tek başına iktidara gelmiştir (Sakallıoğlu, 1996: 1249). Turgut Özal'ın 1983 seçimleriyle iktidara gelmesinden, Yazar'ın Odalar Birliği'nden istifasına kadar geçen zaman diliminde, Odalar Birliği ile ANAP iktidarı arasında bir soğukluk yaşanmış, ilişkiler gerginleşmiştir. Odalar Birliği, Askeri Hükümeti dengeli bir biçimde eleştirirken, ANAP iktidarında ise eleştirilerinin dozunu arttırmıştır. Özal da bu eleştirilerden rahatsız olmuştur. ANAP iktidarının "İhracatçı Sermaye Şirketleri" uygulaması, TOBB ile ANAP arasındaki ilişkinin gerginleşmesine sebep olmuştur. Yazar'ın başkanlığı döneminde, Turgut Özal tarafından kurulan "İhracatçı Sermaye Şirketleri" kurulması ile ihracat, belli başlı büyük ihracatçı sermaye şirketlerin elinde toplanarak tekelleştirilmiştir. Başlangıçta sayıları 13 olan bu büyük şirketlere, ihracatı artırmak için özel teşvikler verilmesi Odalar Birliği'nin ANAP ile anlaşmazlığının temelini oluşturmuştur. Çünkü verilen bu teşvikler, TOBB'daki küçük-orta boylu kesimi rahatsız etmiştir (Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 9 Mayıs 2008). Türkiye'nin bir yandan piyasa ekonomisine geçerken, diğer yandan da devletin tayin ettiği bir genel sekreterin emrinde çalışan İhracatçı Sermaye Şirketleri kurulması, Turgut Özal'ın Odalar Birliği'nin gücünü azaltmak için devreye soktuğu bir uygulama olarak değerlendirilmektedir (Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008).

Mehmet Yazar'ın TOBB Başkanlığı döneminde, Odalar Birliği önceki dönemlerden farklı olarak, tarafsız bir kuruluş haline gelmiş, bir baskı grubu olarak büyük bir aşama kaydetmiş ve önemli bir ekonomik güce ulaşmıştır. Mehmet Yazar'ın ilk yönetim kurulu listesine* müdahale edilmiş, 1984 yılındaki TOBB Genel Kurulu'ndaki kulisler sonucunda

* Mehmet Yazar'ın ilk yönetim kurulu listesine, İlker Sencer, AP milletvekili Hüseyin Özalp'in yakını olarak, Aydın Doğan, İstanbul Ticaret Odası Başkanı Nuh Kuşçulu'nun, Abdullah Öngen ve Tefik Solaksubaşı ise Demirel ekibinin tavsiyesiyle listeye girdiler. Yazar ve arkadaşları, yönetim kurulu listesini bölgesel dengeleri göz önüne alarak oluşturdular. Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 9 Mayıs 2008.

Mehmet Yazar'dan sonra Ali Coşkun, Yalım Erez ve Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı döneminde, yönetim kurulu listelerine, siyasi iktidarların müdahaleleri oldukça azaldı, TOBB Başkanları, arkadaşlarına danışarak, yönetim kurulu listelerini oluşturdular. (Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 9 Mayıs 2008; Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008)

ANAP'a yakın 2 kişi listeye girmiştir. Fakat Mehmet Yazar, diğer yönetim listelerini hiçbir baskı gelmeden kendisinin oluşturduğunu ifade etmektedir (Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 9 Mayıs 2008; Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008). Mehmet Yazar, 4 Nisan 1985 günü TOBB Başkanlığı'ndan istifa etmiştir. Yazar'dan sonra Ersin Faralyalı (4 Nisan 1985-4 Haziran 1986), Ali Coşkun (4 Haziran 1986-30 Mayıs 1990) TOBB Başkanlığı'na seçilmişlerdir.

3.3. Ali Coşkun'un TOBB Başkanlığı Dönemi

1986 yılında TOBB genel kurulunda başkanlığa seçilen ve Turgut Özal'a yakınlığı ile bilinen Ali Coşkun'un TOBB başkanlığı 4 Haziran 1986'dan 30 Mayıs 1990'a kadar sürmüştür. Ali Coşkun'un TOBB Başkanlığı'na seçilmesinden kısa bir süre önce, Turgut Özal tarafından Odalar Birliği Kanununda değişiklik yapılmıştır. Demirel'in Odalar Birliği'ndeki gücünün azaltılmasına yönelik olarak, seçimlerde konseyler kurulmuş, 1986'dan sonra delegeler konseyleri, konseylerde yönetimi seçmiştir. Konseylerin toplamı 129 kişiden oluşmaktaydı. 1000 kişiden fazla olan Odalar Birliği delegesini, kontrol etmek mümkün olmadığından Özal, 129 kişiden oluşan konseyleri daha rahat kontrol edebilirim düşüncesiyle, böyle bir değişikliğe gitmiştir (TOBB, 1991: 38; Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008).

3 Aralık 1986'da TOBB, Başbakan Turgut Özal ile bir buçuk saat süren bir zirve toplantısı gerçekleştirmiştir. Odalar Birliği, hükümetten zor durumdaki şirketlerin kurtarılmasını, hacizlerin durdurulmasını, kredi faizlerinin düşürülmesini, ithalatın kısıtlanmasını, ihracatın teşvik edilmesini, yeminli Mali Müşavirlik Kanunu'nun bir an önce ele alınmasını istemiştir. Odalar Birliği'nin bu istekleri doğrultusunda, ANAP iktidarı bazı adımlar atmıştır (*Milliyet*, 4 Aralık 1986). Bu doğrultuda ANAP iktidarı, lüks malların ithalatının kısıtlanması amacıyla, lüks malların ithalatında gümrük vergisini arttırmış ve fon yükü getirmiştir (*Milliyet*, 18 Aralık 1986). Odalar Birliği'nin isteği doğrultusunda, ANAP iktidarı tarafından atılan ikinci adım, peşin vergi desteğiyle ilgili olmuştur. ANAP iktidarı, peşin vergi desteği için daha önce 20 milyon dolarlık ihracatı sınır olarak almayı düşünürken; TOBB Başkanı Ali Coşkun'un Başbakan Vekili Kaya Erdem ile görüşmesinden sonra, bu rakam 10 milyona inmiştir (*Milliyet*, 6 Mart 1987). Özel sektör, hükümetle yaptığı toplantılarda faizlerin düşürülmesini istemiş, TOBB Başkanı Ali Coşkun da Eylül 1988'den itibaren faizlerin 3 aşamada düşürülmesini talep etmiştir. Bu doğrultuda, ANAP iktidarı,

Ağustos ayında vadeli ve vadesiz mevduat faiz oranlarında indirimle gitmiştir (*Milliyet*, 7 Ağustos 1988).

1987 yılında yapılan TOBB 42. Genel Kurul öncesi, Odalar Birliği'nin uygulamaları, TOBB tarihinde ilk ve son defa rastlanan türdendi. Genel kurul öncesi Odalar Birliği tarafından "İlahili, Kuranlı iftar yemeği" verildi. Bu uygulama tepkiyle karşılanmış ve TOBB Yönetim Kurulu üyesi Dündar Soyer istifa etmiştir. "İlahili, Kuranlı iftar yemeğinden" sonra Ali Coşkun'un TOBB Başkanlığı döneminde tartışılan bir konu da Ali Coşkun'un, televizyonda Diyanet Vakfı'nın "İslam Ansiklopedisi" reklâm filminde oynamasıydı. Bu gelişmeden dolayı, TOBB Yönetim Kurulu'nun 10 üyesi tarafından Ali Coşkun'a "*Başkanlık makamını dinsel propagandaya alet ettiği ve TOBB'ü yıpratığı*" gerekçesiyle bir ultiमत verilmiştir (*Milliyet*, 18 Kasım 1988).

Ali Coşkun'un TOBB Başkanlığı döneminde (4 Haziran 1986- 30 Mayıs 1990), Odalar Birliği'ne, ANAP iktidarının hâkim olduğu, Odalar Birliği'nin ekonomik gücünü arttırdığı, önemli bir baskı grubu olma özelliğini sürdürdüğü, fakat bir baskı grubu olarak bir aşama kaydedemediği görülmektedir. Ali Coşkun döneminde ve öncesinde, Odalar Birliği, siyasi iktidarların aldığı ekonomik kararlarda, çekinceli gördüğü noktaların değiştirilmesi için, hükümete tavsiyelerini raporlarla sunmuştur. Coşkun'un TOBB Başkanlığı döneminde, Odalar Birliği'nin hazırladığı raporların önemli bir bölümünün, siyasi iktidar tarafından dikkate alınarak, kararnamelerin bazı maddelerinin değiştirildiği söylenebilir (Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008; Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 9 Mayıs 2008).

3.4. Yalım Erez'in TOBB Başkanlığı Dönemi

Yalım Erez'in TOBB Başkanlığı (30 Mayıs 1990-29 Ağustos 1991), (29 Mayıs 1992- 9 Ocak 1996) olmak üzere, 2 dönemi kapsamaktadır. Erez, 1990 yılında, TOBB Başkanlığı'na (30 Mayıs 1990-29 Ağustos 1991) seçildikten sonra, 1991 seçimlerine girebilmek için Odalar Birliği Başkanlığı'ndan istifa etmiştir. Erez, 20 Ekim 1991 seçimlerinde DYP'den milletvekili adayı olmuştur. 1991 seçimlerinde TBMM'ye giremeyen Erez, 1992 yılında yeniden TOBB Başkanlığı'na (29 Mayıs 1992- 9 Ocak 1996) seçilmiştir (Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008).

Yalım Erez, Yıldırım Akbulut, Mesut Yılmaz, Süleyman Demirel ve Tansu Çiller'in Başbakanlığı döneminde Odalar Birliği Başkanlığı

yapmıştır. Erez, Odalar Birliği Başkanlığı döneminde “DYP’li” olarak adlandırılmıştır. ANAP iktidarına en sert eleştiriler Erez döneminde yapılmıştır. Odalar Birliğinin istediği kanun değişiklikleri ANAP iktidarı döneminde büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir. Diğer dönemlerden farklı olarak, Yalım Erez döneminde Odalar Birliği, siyasetin de içinde olmuştur. Yalım Erez’in önemli siyasi gelişmelerde rolü olduğu görülmektedir. Bu siyasi gelişmeler, 24 Kasım 1990’da yapılan DYP Büyük Kongresi öncesi, partide başlayan yenileşme hareketi; DYP-DMP (Demokrat Merkez Parti) birleşmesi; 1991 erken genel seçimlerinin yapılması; Tansu Çiller’in DYP Genel Başkanı (Başbakan)♦ seçilmesi; Tansu Çiller’in ilk hükümet kabinesini oluşturması (Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008) konularındadır.

Yalım Erez’in TOBB Başkanlığı döneminde, diğer dönemlerden farklı olarak Odalar Birliği, siyasetin içinde olmuştur. Erez’in TOBB Başkanlığı döneminde, Odalar Birliği’nin siyasette baskı grubu olarak, en çok ağırlığının olduğu ve ekonomik gücünü arttırdığı görülmektedir. 24 Aralık 1995 genel seçimlerinde Yalım Erez, DYP’den TBMM’ye girmiştir. Erez, Mesut Yılmaz’ın Başbakanlığı’nda kurulan, ANAYOL Azınlık Hükümeti’nin ve Necmettin Erbakan’ın Başbakanlığı’nda kurulan, REFAHYOL Hükümeti’nin mimarı olmuştur. Fuat Miras’ın TOBB Başkanlığı öncesi siyaset-TOBB ilişkisine bakıldığında, TOBB’un kuruluşundan Fuat Miras’ın TOBB Başkanlığı’na kadar geçen zaman

♦ Tansu Çiller’in kongrede genel başkan seçilmesinde en büyük katkı, dönemin TOBB Başkanı Yalım Erez’indir. Erez’in kongre öncesinde Çiller’e söylediği “*Cındoruk ben aday değilim diyene kadar adaylığımı açıklamayacaksın*” ifadesi Erez’in, Çiller üzerinde ne kadar etkili bir kişi olduğunu göstermektedir (Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008). Erez’in, Tansu Çiller’in DYP Genel Başkanı seçildiği 13 Haziran 1993’teki kongrede, delegeler üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Her ildeki bir il başkanı, sanayi odasının veya ticaret odasının üyesiydi. Bu nokta göz önüne alındığında, TOBB Başkanı Yalım Erez’in kongredeki etkisi ortaya çıkmaktadır (Atikkan, 1993: 9; Orhan Keçeli ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007). TOBB Başkanı Yalım Erez, Türkiye çapındaki 310 oda ve borsa başkanı, Meclis Başkanları’yla Ankara’da tek tek yaptığı görüşmelerde, başkanlardan delegelerle temas kurmalarını istemişti. Erez’e yardımcı olan kişi ise, DYP teşkilatını çok iyi tanıyan İbrahim Mendilcioğlu’ydu (Yüce, 1993: 8). Kongre öncesinde, TOBB’nin üst düzey bir yöneticisi de “*Bizim 310 oda başkanımız var. Her biri iki delege getirirse Çiller’in alacağı oy en az 620 eder*” şeklinde düşüncelerini açıklamıştı (Zeydanlı, 1993: 5).

diliminde, TOBB üyesi olan birçok kişinin, DP'den itibaren merkez sağ partilerden* (DP-AP-ANAP-DYP) siyasete girdikleri görölmektedir.

* DP'den TBMM'ye giren bazı kişilerin isimleri şoyledir: 1954 seçimlerinde, Hüseyin Tiryakioğlu (Afyon Ticaret Odası Başkanı), Baha Cemal Zağra (Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı), Hasan Maksutoğlu (Edirne Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı), Saadettin Yalım (İzmit Ticaret Odası üyesi), Etem Aybar (Edirne Ticaret ve Sanayi Odası ve Tarsus Ticaret Odası Genel Sekreteri), Bahattin Erdem (Mardin Ticaret Odası Başkanı), Abdülhalim şatana (Mardin Ticaret Odası Genel Sekreteri), Ömer Güriş (Bafra Ticaret ve Sanayi Odası üyesi), 1957 seçimlerinde, Ömer Başeğmez (Adana Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı), Rahmi Çeltekli (Sivas Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı), (Öztürk, 2000: 13-758.; *XI. Dönem TBMM Albümü*, 1958).

AP'den TBMM'ye giren bazı kişilerin isimleri şoyledir: 1965 seçimlerinde, Musa Kazım Coşkun (Ankara Ticaret Odası Başkanı), 1969 seçimlerinde, Nevzat Güngör (Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı), Musa Kazım Coşkun (Ankara Ticaret Odası Başkanı), Mustafa Fevzi Güngör (İstanbul Ticaret Odası Meclis üyesi), Feyzullah Çarıkcı (Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı), Nedim Karahalil (Tekirdağ Ticaret Borsası Yönetim Kurulu Başkanı), 1973 seçimlerinde, Yılmaz Ergenekon (Türkiye Odalar Birliği Genel Sekreteri), 1977 seçimlerinde, Yılmaz Ergenekon (Türkiye Odalar Birliği Genel Sekreteri), Ömer Barutçu (Türkiye Odalar Birliği İdari İşler Daire Başkanı), *II. Dönem TBMM Albümü*, 1966; *III. Dönem TBMM Albümü*, 1970; *IV. Dönem TBMM Albümü*, 1974; *V. Dönem TBMM Albümü*, 1978).

1983 seçimlerinde ANAP'tan TBMM'ye giren kişilerin isimleri şoyledir: Hazım Kutay (Kırıkkale Ticaret Odası Meclis Başkanı), İsmail Saruhan (Ankara Ticaret Odası Meclis ve Yönetim Kurulu Başkanı), A. Cengiz Dađyar (Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Meclis Başkanı), M. Memduh Gökçen (Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Meclis Başkan Vekili), Ali Topçuođlu (Kahramanmarař Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri), İbrahim Özbıyık (Sanayi Odası Yönetim Kurulu Üyesi), Fahri şahin (Malatya Ticaret ve Sanayi Odası Meclis Üyesi), Atilla Sın (Ankara Ticaret Odası Meclis Üyesi), Mehmet Aydın (Ankara Ticaret Odası eski Genel Sekreteri), Gülämi Erdoğan (Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu eski Başkanı), Metin Gürdere (Ticaret ve Sanayi Odası Meclis eski Başkanı), *XVII. Dönem TBMM Albümü*, 1984.

1987 seçimlerinde ANAP ve DYP'den TBMM'ye giren kişilerin isimleri şoyledir: Mehmet Yazar (ANAP) (TOBB Başkanı), Hazım Kutay (ANAP) (Kırıkkale Ticaret Odası Meclis Başkanı), Abdullah Cengiz Dağyar (ANAP) (Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Meclis Başkanı), A. Edip Uğur (ANAP) (Ticaret Odası Başkanlığı), Ali Topçuoğlu (ANAP) (Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası Genel Sekreteri), Sadettin Ağacık (ANAP) (Tosya Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı), Kazım Çağlayan (ANAP) (Mucur Ticaret ve Sanayi

Odası eski yardımcısı), Mehmet Aydın (ANAP) (Ankara Ticaret Odası eski Genel Sekreteri), Metin Gürdere (ANAP) (Ticaret ve Sanayi Odası Meclis eski Başkanı), Ömer Faruk Macun (ANAP) (Karabük Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı), Ömer Barutçu (DYP) (TOBB Daire Başkanı), Tevfik Ertüzün (DYP) (TOBB Daire Başkanı), *XVIII. Dönem TBMM Albümü*, 1988.

1991 seçimlerinde DYP'den TBMM'ye giren kişilerin isimleri şöyledir: Orhan Kilercioğlu (DYP) (TOBB Genel Sekreteri), Bahattin Şeker (DYP) (Ticaret Odası Başkanvekili), Kadri Güçlü (DYP) (Ticaret Odası Başkanı), M. Haluk Müftüler (DYP) (Denizli Ticaret Odası Başkanı), Mehmet Batallı (DYP) (Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı), Mehmet Özkaya (DYP) (Gaziantep Sanayi Odası Meclis üyesi), İsmail Kalkandelen (DYP) (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası Meclis üyesi), Mehmet Çebi (DYP) (Samsun Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı), *XIX. Dönem TBMM Albümü*, 1992.

1995 seçimlerinde ANAP ve DYP'den TBMM'ye giren kişilerin isimleri şöyledir: Agah Oktay Güner (ANAP) (Ankara Ticaret Odası Genel Sekreteri), Osman Berberoğlu (DYP) (TOBB Yönetim Kurulu Üyesi), Bahattin Şeker (DYP) (Ticaret Odası Başkanvekili), Ali Osman Sönmez (DYP) (Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, Odalar Birliği Konsey Başkanı), M. Haluk Müftüler (DYP) (Denizli Ticaret Odası Başkanı), Hasan Denizkurdu (DYP) (TOBB Yönetim Kurulu Üyesi), (Mehmet Batallı (DYP) (Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı, TOBB Yönetim Kurulu üyesi), Hüseyin Yayla (ANAP) (İskenderun Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu üyesi), Halil Yıldız (DYP) (Ankara Ticaret Odası İnşaat Mütahhitleri Başkanı), Refik Aras (ANAP) (İstanbul Ticaret Odası Meclis Başkanı), Ali Coşkun (ANAP) (TOBB Başkanı), Mehmet Sağlam (DYP) (Odalar Birliği Genel Sekreteri), İsmail Kalkandelen (DYP) (İzmit Ticaret ve Sanayi Odası Meclis üyesi), Yalım Erez (DYP) (TOBB Başkanı), Erkan Kemaloğlu (ANAP) (Türkiye Odalar Birliği Personel Müdürü), Hasan Karakaya (DYP) (Uşak Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanvekili), Ömer Barutçu (DYP) (TOBB Daire Başkanı), *XX. Dönem TBMM Albümü*, 1996.

4. Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı

24 Aralık 1995 seçimlerinde, Yalım Erez'in DYP'den TBMM'ye girmesinden sonra, 9 Ocak 1996 günü yapılan oylamada, genel kurula kadar vekâleten Fuat Miras, TOBB Başkanlığı'na seçildi. Mayıs 1996'da yapılan genel kurulda, başkanlığa Yalım Erez'in desteklediği, Fuat Miras geldi. Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı, 16 Haziran 2001'e kadar sürmüştür. Miras'ın Odalar Birliği başkanlığı döneminde, ANAYOL Azınlık Hükümeti, REFAHYOL Hükümeti, ANASOL-D Hükümeti, DSP Azınlık Hükümeti ve DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti iktidarda olmuştur.

ANAYOL Azınlık Hükümeti'nin sona ermesinden sonra, RP lideri Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığı'nda, RP-DYP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur. Odalar Birliği, DYP milletvekili Yalım Erez, Refahyol Hükümeti yerine yeni bir hükümetin kurulması girişimlerine destek vermiştir. Odalar Birliği, Refahyol Hükümeti döneminde, RP kanadının dış gezilerde, MÜSİAD'ın ön plana çıkartmasından rahatsız olmuştur. Küçük ve Orta Boy İşletmelere (KOBİ) yönelik hazırlanan kararnameyi, RP'li Devlet Bakanı Sabri Tekir'in imzalamayıp geciktirmesi, DYP lideri Tansu Çiller'in araya girmesiyle sonuca ulaşmıştır (*Milliyet*, 12 Ekim 1996). KOBİ'lerin üretimde ve istihdamda, önemli bir güce sahip olduğunu belirtmek gerekir. 1996'daki rakamlara göre, küçük ve orta ölçekli işletmeler, üretimin %90'mı, istihdamın % 65'ini sağlamaktaydı (*Milliyet*, 26 Aralık 1996).

28 Şubat'taki MGK toplantısından sonra, diğer sivil toplum örgütleri gibi Odalar Birliği'nin de hükümete yönelik uyarıları, sert eleştirileri artmıştır. TOBB Başkanı Fuat Miras, Refahyol Hükümeti'ne karşı en sert tepkisini 4 Nisan 1997'de göstermişti. Deniz Ticaret Odaları Konsey Toplantısı'ndaki konuşmasında, Odalar Birliği'nin en güçlü sivil toplum örgütü olduğunu hatırlatan Fuat Miras, siyasi iktidara “*Sabrimız taştı*” ibaresini kullanarak tepkisini dile getirmiştir (*Milliyet*, 5 Nisan 1997).

DYP ile TOBB arasındaki ipler, 28 Şubat sürecinde* kopmuştur. Bu dönemde, ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın TOBB'a gerçekleştirdiği ziyaret yankı uyandırmıştır. TOBB Başkanı Fuat Miras, “*Türkiye'nin gözde partisi ANAP'ın liderinin ziyaretinden memnun*” olduğunu söylüyordu. Odalar Birliği'nde, ilk kez bir ANAP liderine “*Dürüst başkan*” ve “*En büyük başkan bizim başkan*” sloganları atılmıştı (Milliyet, 7 Mayıs 1997). DYP lideri Tansu Çiller, TOBB'un hükümete yönelik sert eleştirilerinden ve ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın Odalar Birliği ziyaretinden rahatsız olmuştur. Tansu Çiller, bu gelişmelere tepkisini “*Beni kızdırmasınlar, bir yasa çıkarır odaları, TOBB'u kapatırım*” sözleriyle göstermiştir (Milliyet, 10 Mayıs 1997). Çiller'in bu tepkisinden yaklaşık 3 hafta sonra, TOBB 52. Genel Kurulu yapılmıştır. Çiller ile TOBB arasındaki anlaşmazlık, bu genel kurula da yansımıştır. Genel kurulda Çiller, Odalar Birliği delegelerince protesto edilirken; ANAP lideri Mesut Yılmaz'a, Yalım Erez tarafından şilt verilmiştir (Milliyet, 25 Mayıs 1997).

Refahiyol Hükümeti'nin sona erip, Bülent Ecevit'in Başbakanlığı'nda ANASOL-D hükümetinin kurulmasında, TOBB önemli bir baskı grubu olarak rol almıştır (Donat, 1997a: 18). Refahiyol Hükümeti'nin sona ermesinde, aralarında TOBB'un da yer aldığı DİSK, Türk-İş, TİSK, TESK gibi sivil toplum örgütleri yer almıştır (Donat, 1997b: 16). Şubat 1998'de, Sanayi Bakanı Yalım Erez, merkez sağda yer alan iki partiyi (ANAP-DYP) birleştirmek için harekete geçmiştir. ANASOL-D Hükümeti'nde Sanayi Bakanı olarak görev alan Yalım Erez'in, Samsun'dan başlattığı merkez sağda bütünleşmeyi, ANAP-DYP birleşmesini amaçlayan “Demokratik Hak Arama Hareketi'ne”, Odalar

* 26 Nisan 1997 günü Sanayi Bakanlığı'ndan istifa eden Yalım Erez, Refahiyol hükümetini sona erdirip, yerine ANAYOL-SOL hükümetinin kurulması için Bülent Ecevit, Mesut Yılmaz ve Deniz Baykal ile yaptığı görüşmelerde, ANAYOL-SOL hükümeti için destek almıştı. Erez'in bu temaslardaki amacı, Refahiyol'u sona erdirmektir. Bu görüşmelere giderken, Erez'in cebinde 28 DYP milletvekilinin istifası vardı (Civaoğlu, 1997: 17). Tansu Çiller'in RP ile tekrar hükümet kurmak istemesi, DYP'deki istifaların sürmesine neden oluyordu. DYP'de yaşanan istifalarda, Yalım Erez'in önemli bir payı vardır. Erez, Çiller'e “*Bir daha Başbakan olamayacaksınız*” demişti. Erez'in görüşmemizdeki “*Çiller, benim arkamdan bir ya da iki kişinin ayrılabilceğini tahmin etti. Fakat, benden sonra 40'a yakın kişi partiden ayrıldı*” sözleri ve Güneri Civaoğlu'nun “*Erez'in cebinde 28 DYP milletvekilinin istifası vardı*” değerlendirmesi, Erez'in istifalardaki etkisini göstermektedir. DYP'de yaşanan istifalarla, DYP-RP Koalisyon Hükümeti'nin kurulma olasılığı da kalmamıştı (Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008).

Birliği Başkanı Fuat Miras da katılmış, destek vermiştir. Samsun'dan başlayan, TOBB'un dzenlediği bu toplantılar Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize'de sürmüştür. Ancak Erez'in bu girişimleri sonuçsuz kalmıştır (*Milliyet*, 16 şubat 1998).

18 Nisan 1999 seçimleri sonrasında, DSP lideri Bülent Ecevit'in Başbakanlığı'nda DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti kuruldu. Hükümetin kuruluşundan kısa bir sonra yaşanan deprem felaketi, binlerce vatandaşımızın ölümüne sebep olmuştur. 18 Ağustos depremi sonrasında koalisyon hükümetinin, ekonomide aldığı bazı tedbirler, Odalar Birliği başta olmak üzere işverenlerin tepkisine yol ağmıştır. Özellikle Odalar Birliği'nin tepkisi, hükümet tarafından getirilen ek vergiler konusunda olmuştur. Odalar Birliği'nin ek vergide geri adım atılması yönündeki isteği, hükümet tarafından benimsenmemiştir (*Milliyet*, 7 Aralık 1999).

Fuat Miras döneminde gerçekleşen önemli gelişmelerden biri de TOBB ile Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin (TİM), hükümetin uygulamaya koyduğu enflasyonu düşürme programına destek olmak, enflasyon konusunda toplumsal bilinç yaratma maksadıyla "Türkiye Enflasyonu Yeniyor" adlı bir kampanya dzenlemesidir. Kampanya kapsamında toplantılar, paneller dzenlenmiş, televizyon, radyo programları ve reklâm filmleri çekilmiştir. Kampanya kapsamında hazırlanan, mutabakat belgesine ilk imzayı, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel atmıştı. İlginç olan bir veri de mutabakat zaptını, 550 milletvekilinden 213'nün imzalamasıydı. Bu dönemde TOBB, mali sektörde yaşanan krizin sanayi, ihracat, küçük ve orta boy işletmeler ile reel sektörde yarattığı sıkıntılara çözüm bulunmasını istemiştir. Bu bağlamda, TOBB tarafından Ecevit Hükümeti'ne "Acil Önlemler Öneri Paketi" adı altında sunulan önerilerin, önemli bir bölümünün siyasi iktidar tarafından gerçekeştirilemediği görölmektedir (*Milliyet*, 21 Mart - *Milliyet*, 21 Haziran 2000).

Fuat Miras döneminde gerçekleşen diğer önemli bir gelişme de 9 Nisan 2001 günü TOBB Başkanı Fuat Miras'ın, Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu olmak üzere bazı komutanlarla Genelkurmay'da yaptığı görüşmedir. Bu görüşmede askeri kesim, ekonomik krizden dolayı artan sokak eylemlerinden duyulan rahatsızlığı iletmiş ve bu eylemlerin sona erdirilmesini istemiştir. Fuat Miras'ın Genelkurmay'daki görüşmesinden bir gün sonra 350 oda başkanının katıldığı toplantıda, Odalar Birliği, hükümetin istifa etmesini istemiştir. Fuat Miras'ın Genelkurmay'daki görüşmesinden bir gün sonra bu yönde bir kararın çıkması, Odalar Birliği'ne özellikle Fuat Miras'a yönelik sert eleştirilere yol ağmıştır. Bu istifa kararının alınmasında, bir gün önce yapılan görüşmenin etkili olduğu yönünde iddialar dile getirilmiştir (*Milliyet*, 10- 11 Nisan 2001).

350 oda başkanının katıldığı toplantıdaki önemli konulardan biri de Odalar Birliği'nin, bir parti kurması yönündeki görüşlerin dile getirilmesi idi (Bila, 2001: 14). Hatta bu toplantıda Süleyman Demirel'e, kurulacak parti için resmi danışmanlık teklifinin götürülmesi bile konuşulmuştur. Oda başkanları, ekonomik gidişten oldukça rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Oda başkanlarının Meclis'e ya da Başbakanlığa yürümek istediklerini söyleyen Miras, bu toplantıda bu durumun önlendiğini belirtmiştir. Türk-İş Başkanı olmak üzere birçok kişi, daha önce hükümete desteğini belirten Odalar Birliği'nin, hükümeti istifaya çağırmasını yadırgamışlardır (*Milliyet*, 12 Nisan 2001).

14 Nisan 2001 günü Başbakan Bülent Ecevit, "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş" adlı yeni programını açıkladı. Birkaç gün önce hükümeti istifaya çağırın Odalar Birliği, yeni ekonomik programına desteğini ortaya koymuştur. Desteğin yanında TOBB, hükümetin istifasından yana olmadıklarını, kabinede revizyonun daha doğru olacağını ifade etmiştir (*Milliyet*, 15- 18 Nisan 2001). Fuat Miras'ın başkanlığı döneminde, Odalar Birliği bir defaya mahsus olmak üzere servet beyanından vazgeçilmesini istemiş fakat, hükümet bu isteği reddetmiştir. Odalar Birliği, yurt dışına çıkarılan ve yastık altında olan 112 milyar doların, ekonomiye kazandırılması için servet beyanından vazgeçilmesinin yararlı olacağını ileri sürmüştür (*Milliyet*, 24 Nisan 2001).

8 Haziran 2001 günü, TOBB Basın sözcüsü Atıl Akkan ile Fuat Miras arasında, TOBB'un Eximbank eliyle ihracatçı KOBİ'lere kullanılabilecek kredi (100 milyon dolar) sebebiyle yaşanan tartışma üzerine, Fuat Miras TOBB Başkanlığı'ndan istifa etmiştir. Miras, daha sonra istifasını geri çekmek istemiş fakat, TOBB Yönetim Kurulu Miras'ın istifasını kabul etmiştir. 16 Haziran'da 14 kişiyle toplanan TOBB Yönetim Kurulu, 8 oyla Rıfat Hisarcıkhoğlu'nu başkan seçmiştir. Bunun üzerine Fuat Miras'ın Ankara 6. İdare Mahkemesi'ne yaptığı "*TOBB Yönetim Kurulu'ndan istifasının kabulü, yerine yedeğinin getirilmesi ile Yönetim Kurulu Başkanlığı'na Rıfat Hisarcıkhoğlu'nun seçilmesine*" ilişkin kararın iptali ile yürütmeni durdurulmasına ilişkin istemi de reddedilmiştir (*Milliyet*, 13 Haziran- 7 Temmuz 2001).

Fuat Miras'ın TOBB başkanlığı döneminde de Odalar Birliği tarafından toplantılar♦ düzenlenmiştir. Bu toplantılara, siyasi iktidardan önemli katılımlar olmuş, ekonomik konularda hükümete öneriler sunulmuştur.

♦ Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı döneminde, TOBB tarafından gerçekleştirilen bazı toplantılar şöyledir: 7 Şubat 1996'da Ankara'da, "TOBB Sanayi Odaları Konseyi Toplantısı"; 1 Mart 1996'da Erzurum'da, "TOBB Ticaret Borsaları Konseyi Toplantısı"; 20 Mart 1996'da İstanbul'da, "TOBB Deniz Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı"; 6 Nisan 1996'da Denizli'de, "TOBB Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı"; 22 Nisan 1996'da Ankara'da "TOBB Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı", TOBB. *1995-1996 Faaliyet Raporu*, TOBB Yayını, Ankara, 1996, s. 10; 6 Temmuz 1996'da Kastamonu'da "TOBB Ticaret ve Sanayi Odaları Konseyi Toplantısı"; 7 Aralık 1996'da Kıbrıs'ta "TOBB Ticaret ve Sanayi Odaları Konseyi Toplantısı"; 30 Ekim 1996'da İstanbul'da "TOBB Ticaret Borsaları Konseyi Toplantısı"; 15 Ocak 1997'de Ankara'da "TOBB Ticaret Borsaları Konseyi Toplantısı"; 27 Eylül 1996'da Rize'de "TOBB Deniz Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı"; 12 Temmuz 1996'da İzmir'de "TOBB Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı"; 18 Ekim 1996'da Ankara'da "TOBB Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı"; 25 Ekim 1996'da İzmir'de "TOBB Sanayi Odaları Konseyi Toplantısı"; 28 Şubat 1997'de İzmit'te "TOBB Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı"; 28 Mart 1997'de Çankırı'da "TOBB Ticaret ve Sanayi Odaları Konseyi Toplantısı"; 4 Nisan 1997'de Antalya'da "TOBB Deniz Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı", TOBB. *1996-1997 Faaliyet Raporu*, TOBB Yayını, Ankara, 1997, s. 8; 6 Eylül 1997'de Elazığ'da "TOBB Ticaret ve Sanayi Odaları Konseyi Toplantısı"; 20 Aralık 1997'de Kütahya'da "TOBB Ticaret ve Sanayi Odaları Konseyi Toplantısı"; 3 Ekim 1997'de İzmir'de "TOBB Ticaret Borsaları Konseyi Toplantısı"; 10 Ekim 1997'de Ankara'da "TOBB Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı"; 27 Aralık 1997'de Antalya'da "TOBB Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı"; 5 Aralık 1997'de Adana'da "TOBB Sanayi Odaları Konseyi Toplantısı"; 13 Aralık 1997'de İzmir'de "TOBB Deniz Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı", TOBB. *1997-1998 Faaliyet Raporu*, TOBB Yayını, Ankara, 1998, s. 38; 27 Temmuz 1998'de Giresun'da "TOBB Ticaret ve Sanayi Odaları Konseyi Toplantısı"; 20 Kasım 1998'de Manisa'da "TOBB Ticaret ve Sanayi Odaları Konseyi Toplantısı"; 5 Mart 1999'da Mersin'de "TOBB Ticaret ve Sanayi Odaları Konseyi Toplantısı"; 18 Haziran 1998'de İzmir'de "TOBB Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı"; 13 Kasım 1998'de İstanbul'da "TOBB Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı"; 12 Mart 1999'da Bursa'da "TOBB Ticaret Odaları Konseyi Toplantısı"; 24 Kasım 1998'de "TOBB Sanayi Odaları Konseyi Toplantısı"; 10 Temmuz 1998'de Antalya'da "TOBB Ticaret Borsaları Konseyi Toplantısı"; 23 Ekim 1998'de Afyon'da "TOBB Ticaret Borsaları Konseyi Toplantısı"; 22 Mart 1999'da Denizli'de "TOBB Ticaret Borsaları Konseyi Toplantısı" yapıldı. TOBB. *1998-1999 Faaliyet Raporu*, TOBB Yayını, Ankara, 1999, s. 45.

TOBB'un kuruluşundan Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı'na kadar geçen zaman diliminde, TOBB üyesi olan birçok kişinin, merkez sağ partilerden (DP-AP-ANAP-DYP) siyasete girdikleri ifade edilmişti. Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı döneminde de önceki yıllara oranla azalsa da TOBB üyesi olan kişilerin, merkez sağ partilerden (ANAP, DYP), TBMM'ye girdikleri görülmektedir. 1999 seçimlerinde, Ağâh Oktay Güner (ANAP) (Ankara Ticaret Odası Genel Sekreteri), Hakkı Oğuz Aykut (ANAP) (Ticaret Odası üyesi), Metin Kocabaş (DYP) (Ticaret ve Sanayi Odası Meclis Başkanı), Mehmet Sağlam (DYP) (Odalar Birliği Genel Sekreteri), Ömer Barutçu (DYP) (TOBB Daire Başkanı) milletvekili seçilmiştir. Önceki seçimlere oranla 1999 seçimlerinde, Odalar Birliği üyesi olup, ANAP ve DYP'den TBMM'ye giren milletvekillerinin sayısı azalmıştır (<http://www.tbmm.gov.tr>).

5. Sonuç

Türkiye'de siyaset-TOBB ilişkisi değerlendirildiğinde, bu ilişkinin dönemler boyunca değiştiği, dönemler arası benzerliklerin yanı sıra, her dönemin kendine özgü özelliklerinin de olduğu görülmektedir. TOBB belirli dönemlerde bir baskı grubu belirli dönemlerde de siyasi iktidara bağlı ve siyasi iktidarın istekleri doğrultusunda hareket eden bir örgütlenme olarak karşımıza çıkmaktadır (Alkan, 1998: 45). TOBB'un, Türkiye siyasal yaşamının en güçlü ve en büyük siyasi aktörlerinden biri olduğu, bunun da organizasyonunun yerleşikliğinden, temsil kabiliyetinden, yasal statüsünden ve sahip olduğu finansal kaynaklardan geldiği söylenebilir.

1952'den 2001'e TOBB-siyaset ilişkisine bakıldığında, siyasi iktidarların, ekonomiyle ilgili alınan kararların çok önemli bir kısmında, Odalar Birliği'nin istekleri, görüşleri doğrultusunda değişikliğe gittikleri görülmektedir. Odalar Birliği bir çıkar grubu olarak, kendi menfaatleri doğrultusunda kararların alınması için çalışmıştır. Fakat aynı zamanda siyasi iktidar da TOBB'u etkileme, kontrol ve denetim altında tutma, onun davranışlarını değiştirme gibi bir eğilim içinde olmuşlardır. Siyasi iktidarların, TOBB'u hakimiyetleri altında tutmak istemelerinin en önemli nedeni, Birliğin özellikle seçimlerde desteğini almak ve Birliğin olası bir muhalefet odağı haline gelmesini önlemektir. Siyasi iktidarlar ve TOBB arasında bir tarafın diğerini etkisi altına aldığı tek yönlü bir ilişki değil karşılıklı etkileşime dayalı bir ilişki olmuştur.

Bunların dışında 1952'den 2001'e TOBB-siyaset ilişkisi ile ilgili olarak, aşağıdaki değerlendirmelerde bulunmak mümkündür:

- DP'den itibaren sağ partilerin liberal yaklaşımları, devletçiliğe karşı özel teşebbüsü, serbest piyasa ekonomisini savunmaları, özel teşebbüsü teşvik etmelerinden dolayı Odalar Birliği, sağ partilere (DP-AP-ANAP-DYP-AK PARTİ) yakın olmuştur.
- Bir siyasi parti lideri olarak Süleyman Demirel'in Odalar Birliği'ne hakim olduğu ve Birlik ile siyaset ilişkisini oldukça yakınlılaştırdığı ifade edilebilir.
- Necmettin Erbakan, Odalar Birliği'ni siyasi hayatına başlamak için bir basamak, destek olarak kullanmıştır.
- Diğer dönemlerden farklı olarak Yalım Erez'in TOBB Başkanlığı döneminde, Odalar Birliği iktidarla içli dışlı olmuştur.
- Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı döneminde, Yalım Erez'in Odalar Birliğinde etkinliği sürmüştür.
- Değişen TOBB başkanları ve TOBB'un zaman içerisinde değişen üye kompozisyonu siyasi otorite- TOBB ilişkisinin niteliğini önemli oranda etkilemiştir.
- Odalar Birliği ile siyaset arasındaki ilişkinin gerginleşmesinde, kopmasında, kişisel çekişmelerin etkisini de önemli saymak mümkündür.
- 1952'den 2001'e TOBB'un siyasi-ideolojik duruğu ülkenin ve dünyanın değişen ekonomik-siyasal-toplumsal-tarihsel koşullarına göre değişim göstermiştir.

Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı döneminde (9 Ocak 1996-16 Haziran 2001), Yalım Erez'in TOBB'daki hakimiyetinin sürdüğu görölmektedir. 28 şubat sürecinde, Yalım Erez ile Tansu Çiller'in yolları ayrılmış, bu ayrılık DYP ile TOBB arasındaki ilişkiye de yansımıştır. Bunun sonucunda, DYP ile TOBB arasındaki ipler kopmuştur. şubat 1998'de, Sanayi Bakanı Yalım Erez'in, ANAP ile DYP'yi birleştirmek için başlattığı girişime, TOBB da destek vermiştir. TOBB, Mehmet Yazar'ın Başkanlığı ile büyük bir ekonomik güce ulaşmış ve bir baskı grubu olarak büyük bir aşama kaydetmiştir. Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı döneminde de Odalar Birliği'nin, ekonomik gücünü arttırdığı ve dönemin siyasi gelişmeleri incelendiğinde, önemli bir baskı grubu olma özelliğini sürdürdüğu görölmektedir. Bunun yanında, önceki dönemlerde olduğu gibi, Fuat Miras'ın TOBB Başkanlığı döneminde de Odalar Birliği üyesi olan kişilerin, merkez sağ partilerden (ANAP-DYP) siyasete girdiği görölmektedir.

Kaynakça

Resmi yayınlar

- II. Dönem TBMM Albümü, (1966) TBMM Basımevi, Ankara.
III. Dönem TBMM Albümü, (1970) TBMM Basımevi, Ankara.
IV. Dönem TBMM Albümü, (1974) TBMM Basımevi, Ankara.
V. Dönem TBMM Albümü, (1978) TBMM Matbaası, Ankara.
XI. Dönem TBMM Albümü, (1958) TBMM Matbaası, Ankara.
XVII. Dönem TBMM Albümü, (1984) Ankara.
XVIII. Dönem TBMM Albümü, (1988) Ankara.
XIX. Dönem TBMM Albümü, (1992) Ankara.
XX. Dönem TBMM Albümü, (1996) Ankara.
Öztürk, K. (2000) Türk Parlamento Tarihi TBMM X. Dönem 1954-1957, Cilt: II, TBMM Vakfı Yayınları No: 24, Ankara.

Kitaplar ve Makaleler

- Akad, M. (1976) Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri, Fakülteler Matbaası, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2138, İstanbul.
Akad, M. (1979) Çoğulcu Demokraside Siyasal İktidar ve Baskı Grupları, Z Yayınları, İstanbul.
Akçalı, N. (1991) Siyaset Bilimine Giriş, Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu yayınları, İzmir.
Alkan, H. (1998) “Türkiye’de İşadamları Örgütleri ve Devlet”, Birikim, Sayı: 114, Ekim.
Alkan, H. (2004) “Türk Siyasal Modernleşmesinde Baskı Grupları: İşadamları Örgütleri” Bülent Tanör Armağanı, Öget Öktem Tanör (Yayıma hazırlayan), Legal Yayıncılık, İstanbul.
Atikkan, Z. (1993) “Türkiye’nin Güç Odakları Haritası Kudret Sımsarları”, *Hürriyet*, 16 Ağustos 1993.
Aybay, R. (1962) Baskı Grupları, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
Bila, F. (2001) “Miras Siyaset Yapıyor”, *Milliyet*, 11 Nisan 2001.
Buğra, A. (2005) Devlet ve İşadamları, İletişim yayınları, İstanbul.
Civaoğlu, G. (1997) “Sağduyu ve Cinnet”, *Milliyet*, 10 Mayıs 1997.

- Çomaklı, Ş.E. (1999) “Baskı Gruplarının Siyasal Partilerle İlişkinin Siyaset Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi” *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Sayı: 5.
- Donat, Y. (1997a) “Yemek Bozulmadan”, *Milliyet*, 28 Kasım 1997.
- Donat, Y. (1997b) “Yoğurdun Tadı”, *Milliyet*, 29 Kasım 1997.
- Duman, F. (2003) “Sivil Toplum”, *Siyaset*, Editör: Mümtaz’er Türköne, Lotus yayınları, Ankara, ss.347-377.
- Dursun, D. (2010) *Siyaset Bilimi*, Beta yayıncılık, İstanbul.
- Ergin, Ç. (2010) “Kamuoyu ve Baskı Grupları”, *Siyaset*, Editör: Mümtaz’er Türköne, Lotus yayınları, Ankara, ss. 334-340.
- Gemalmaz, M. S. (1996) “12 Eylül Rejimi”, *CDTA*, Cilt: 14, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 981.
- Gevgili, A. (1969) “Odalar Birliği Kördüğümü”, *Milliyet*, 10 Temmuz 1969.
- Kapani, M. (1988) *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi yayınevi, Ankara.
- Öncü, A. (1984) “Cumhuriyet Döneminde Odalar”, *CDTA*, Cilt: 6, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öztekin, A. (2010) *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Sakallıoğlu, Ü. C. (1996) “1983-1994: Siyasal Parti Topoğrafyası”, *CDTA*, Cilt: 15, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Saybaşı, K. (1976) “Türkiye’de Özel Teşebbüs ve Ekonomi Politikası” *ODTÜ Gelişim Dergisi*, Sayı: 13.
- Sönmez, M. (1987) *Kırk Haramiler: Türkiye’de Holdingler*, Gözlem yayıncılık, İstanbul.
- Şahin, T. (1994) *Siyasi Katılım ve Baskı Grupları*, Makro Ltd. Şti. Eğitim Yayınları: 6, Ankara.
- Teziç, E. (1976) *100 Soruda Siyasi Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Tuna, Ş. G.(2009) “Birlikim Sürecinde TOBB’un Tarihsel Gelişim Uğrakları”, *Praksis*, Sayı: 19.
- Tuna, Ş.G. (2011) *Bir Kavram Kapitalizm Neyi Anlatır? Türkiye’de Kapitalizmin ve Fetişizmin İnşa Süreci*, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Turan, İ. (1987) *Siyasal Demokrasi Siyasal Katılma Baskı Grupları ve Sendikalar*, Belediye- İş Sendikası Eğitim Yayınları: 6, İstanbul.

- Turgut, H. (1992) Demirel'in Dünyası, Cilt: 1, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul.
- TOBB., (1962) Beş Yıllık Kalkınma Planı Hakkında Özel Sektörün Görüş ve Mütalaaları, TOBB Yayını, Ankara.
- TOBB., (1991) Ticaret ve Sanayi Odaları Ticaret Odaları Sanayi Odaları Deniz Ticaret Odaları Ticaret Borsaları ve Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Kanunu ve Tüzüğü, TOBB Yayını, Ankara.
- TOBB., (1992) 1991-1992 Faaliyet Raporu, TOBB Yayını, Ankara
- TOBB., (1996) 1995-1996 Faaliyet Raporu, TOBB Yayını, Ankara.
- TOBB., (1997) 1996-1997 Faaliyet Raporu, TOBB Yayını, Ankara.
- TOBB., (1998) 1997-1998 Faaliyet Raporu, TOBB Yayını, Ankara.
- TOBB., (1999) 1998-1999 Faaliyet Raporu, TOBB Yayını, Ankara.
- TOBB., (2002) 2001-2002 Faaliyet Raporu, TOBB Yayını, Ankara.
- Yıldız, A. (1969) "İki AP'linin Mücadelesi", *Milliyet*, 26 Mayıs 1969.
- Yiğit, E. (1979) "Hasta Ekonomiye Kayseri Reçetesi", *Tercüman*, 27 Mayıs 1979.
- Yüce, S. (1993) "Yalım Erez Faktörü", *Zaman*, 16 Haziran 1993.
- Zeydanlı, V. (1993) "TOBB DYP'ye Başkan Seçiyor", *Türkiye*, 12 Haziran 1993.

Mülakatlar

- İsmet Sezgin ile yapılan görüşme, 15 Nisan 2008.
- Mehmet Yazar ile yapılan görüşme, 9 Mayıs 2008.
- Orhan Keçeli ile yapılan görüşme, 29 Kasım 2007.
- Yalım Erez ile yapılan görüşme, 2 Haziran 2008.

Tezler

- Alkan, H. (1998) Türkiye'de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamları Örgütlenmeleri (ODALAR-TÜSİAD-MÜSİAD), Marmara Üniversitesi SBE, Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul.
- Damyant, N. (1997) Türkiye'de 1980 Sonrasındaki Parlamenter Elitlerin Toplumsal

- Kökenleri, DEÜ S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Güler, F. D. (1996) Türkiye'nin Yakın Siyasetinde Bir Örnek Olay: Adalet Partisi, A.Ü. S.B.E., Ankara.
- Meço, A. (1994) Türkiye'de İşveren Örgütleri, Ankara Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Şahim, T. (1993) Türkiye'de Yönetime Katılma ve Yönetimi Etkilemede Baskı Gruplarının Rolü TOBB ve TÜSİAD Örnekleri, Gazi Üniversitesi S.B.E., Ankara.
- Tuna, Ş. G. (2008) Üretken Sermayenin Oluşum Gelişim Süreci TOBB'dan TÜSAD'a, Marmara Üniversitesi SBE, (Yayınlanmış doktora tezi), İstanbul.
- Tuna, Ş. G. (2010) Küresel Kriz Bağlamında TÜSİAD-TOBB-MÜSİAD ve Devlet İlişkilerinin Analizi, <http://web.inonu.edu.tr/~ozal.congress/pdf/136.pdf> (Erişim tarihi: 21.07.2012).

Web Sitesi

- <http://www.tobb.org.tr/tobbhakkında/yapisi.php> (Erim tarihi: 24.03.2010)
- <http://www.tobb.org.tr/yonetim/eskibaskanlar.php> (Erişim tarihi: 21.07.2008)
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.liste21 (Erişim tarihi: 21.07.2008)
- <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=727&l=1> (Erişim tarihi: 11.02.2011)

